

Ds. G.H. Kersten struikelt 17 keer over ds. Boone

De laatste slagen van het verenigingsjaar 1907 dreunden nog door tot begin 1909. Toen verscheen een ingezonden brief van ds. G.H. Kersten in streekblad *De Zeeuw* van 12 januari 1909. Meerdere auteurs hebben deze brief in extenso en kritiekloos afgedrukt in hun boekwerken. Helaas! Zonder de inhoud tegen het licht te houden en zonder commentaar te leveren. Het is belangrijk dat dit alsnog gebeurt, want geschiedschrijving is recht doen aan de werkelijkheid en de gestorvenen. Alleen de bronnen gaan over de waarheid, niet de kerken. Ook ds. Boone heeft recht op een eerlijk verhaal; na niet minder dan 115 jaar.

Ds. Boone ging, zoals bekend, niet mee met de vereniging van ledeboerianen en kruisgezinden. Hij wilde geen nieuw kerkinstituut bouwen, maar de noodkerk handhaven.

In Bruinisse sloten wat mensen zich bij hem aan en lieten een nieuwe kerk bouwen en ds. Boone nam de kerk op 24 december 1908 in gebruik. Een verslaggever van streekblad *De Zeeuw* schreef daar een artikel over met wat forse missers en ds. Boone protesteerde direct.

Een snelle en felle ingezonden brief van ds. G.H. Kersten vergrootte de spraakverwarring. In diens brief staan eveneens fouten, grote fouten zelfs, die door latere schrijvers klakkeloos zijn overgenomen zonder zich in het onderwerp te verdiepen: het ledeboeriaanse kerkbegrip, de verenigingsprocedure, de Bepalingen of uitgangspunten, en het kerkrecht.

Ds. Kerstens brief is bijna vijfmaal zolang als het krantenverslag en doet denken aan het spreekwoordelijke kanon en de net zo spreekwoordelijke mug. De toon was heftig. We gaan de zinloze spraakverwarring voorbij en bepalen ons tot de missers over ds. Boone.

1. Ds.K. *“Een woord van protest mag niet uitblijven tegen de verklaring van den geschorsten predikant L. Boone.”*

JMV. Ds. Kersten wilde de lezers eerst nog eens laten weten dat de nog immer populaire ds. Boone toch echt geschorst was. Hij had nog niet in de gaten dat die zogenaamde schorsing fout en onwettig was. Ds. Boone had zich met zijn gemeente binnen de bedenktijd, op 8 oktober, teruggetrokken van de intentie tot verenigen. Hij had enkele dagen eerder een brief van zijn collega ds. D. Janse in handen gekregen die het ledeboeriaanse kerkbegrip helder uitlegde, waardoor ds. Boone ontdekte dat dit oude kerkbegrip verloren zou gaan. Hij kon en wilde daarom niet verenigen. Hij had het volste recht daartoe, want hij onttrok zich aan een

Bruinisse. Donderdagavond werd het nieuwe kerkgebouw dat gebouwd is voor de uitgeweken groep uit de Gereformeerde gemeente, zich noemende Oud Gereformeerde Kerk in gebruik genomen. Ds. L. Boone uit St. Philipsland trad als spreker op, en bepaalde zijn gehoor bij Hooglied I vers 9 en 10, naar aanleiding daarvan sprekend over de Kerke Gods. Spreker deed vooral uitkomen, dat het hem niet te doen was met de stichting van dit nieuwe kerkgebouw te betuigen dat hij en volgelingen alleen de ware zaligmakende kerk zijn. Aan het slot van zijn rede gaf ds. Boone een verklaring waarom hij niet was meegegaan met de Vereeniging van Gereformeerde gemeenten. Het had spreker moeite gekost om tot een goed besluit te komen, maar ziende op den strijd van wijlen ds. Ledeboer en Van Dijke, op de weifelende houding van de dienaren Berverslujs en Van Oordt, aan hem uit hun woord en geschrift openbaar geworden en op het woord der Schrift uit spreuken 6 vers 24, dat spreker als het ware op de ziel gebonden werd, stond het voor hem vast dat hij moest blijven bij de oude leer der Dordtsche vaders, bij de kerkelijke tucht, de psalmen Datheni en het ambtsgewaad, hij hoopte dat ook in dit kerkgebouw zielen zouden gewonnen worden voor het Koninkrijk der Hemelen. Vervolgens bedankte spreker de bouwlieden en den architect voor het fraaie werk dat zij hadden geleverd en sloot met dankzegging.
Het kerkgebouw was stampvol.

Artikel in *De Zeeuw*, 29 december 1908.

mondelinge afspraak met een clause van drie maanden bedenktijd voor bespreking van de Bepalingen met kerkenraden en mansleden. Die bedenktijd begon op 25 juli 1907 en eindigde op 25 oktober. Hij mocht binnen die bedenktijd 'ja' of 'nee' zeggen. Hij zei 'nee' en bleef wat hij was: ledeboeriaans. Van scheurmakerij was geen sprake. Hij mocht trouwens ook na de vereniging probleemloos uittreden, geen kerkorde verbiedt dat. Hij bleef behoren tot de ledeboeriaanse gemeenten en niet tot het nieuwgevormde kerkverband van de Gereformeerde Gemeenten. Dat kerkverband kon hem dus niet schorsen, want hij was er geen lidmaat van en zijn gemeente behoorde er ook niet toe. Het recht van kerkelijke tucht is overigens niet verleend aan een groepje dominees dat naar willekeur de lakens uitdeelt. Alleen een kerkenraad kan een predikant schorsen, volgens een zorgvuldige procedure, met bijstand van de naburige gemeente en deputaten art. 48/49.

2. Ds.K. *“Als deputaat onzer kerken heb met anderen ook ik hem gevraagd te willen aanwijzen, waarin wij met anderen van de leer en tucht der vaders afweken.”*

JMV. Ds. Boones bezwaren betroffen niet het afwijken van de leer en tucht der vaders. Hij had bij zijn afhaken op 8 oktober duidelijk geschreven: 'Ik wensch bij het oude van den godzaligen Ds. Ledeboer en den godzaligen Ds. Van Dijke en den godzaligen Ds. Bakker te blijven; bij al haar gewoonten. Zoo kan ik niet meegaan in de vereeniging.' Ds. Boone schreef later over deze ontmoeting met ds. Kersten: 'Ik heb mijn toestand verklaard op grond onzer vaders om bij de oude paden te blijven, oude psalmen, het ambtsgewaad en de gewoonten van Ds. Van Dijke.' Hij wilde geen nieuw kerkinstituut bouwen. Ds. Kersten begreep dus niet dat ds. Boone de noodkerk wilde handhaven die bij ledeboerianen en kruisgezinden in gebruik was.

3. Ds.K. *“Ook wij handhaven de tucht, dat is o.m. ds. Boone zelf gewaar geworden.”*

JMV. Ds. Kersten dacht de tucht te handhaven, maar kende die onvoldoende. Dat blijkt o.a. uit de zogenaamde schorsing van ds. Boone, die tegen het kerkrecht was. Ds. Kersten en de Gereformeerde Gemeenten hadden over ds. Boone en diens kerkenraad niets te zeggen of te beslissen.

4. Ds.K. *“En hoe de Gereformeerde Gemeenten in Nederland zich de tucht denken, is te lezen in ons werkje: ‘De tucht in de kerke Christi.’”*

JMV. Ds. Kersten had dit boekje wel uitgegeven, maar blijkbaar nooit goed bestudeerd.

Fragment uit artikel van ds. Kersten

5. Ds.K. *“Voor de vierschaar van het kerkrecht wil ik doen uitmaken wat Dordtsch is: het door ds. Boone of door ons voorgestane.”*

JMV. Die vierschaar zou in het voordeel van ds. Boone uitvallen. Het is duidelijk, dat Kersten de DKO wel propageerde, maar onvoldoende kende, zodat zijn nieuwe kerk al tijdens de oprichtingsvergadering herhaaldelijk en ernstig ontspoorde. Ds. Boone deed niets tegen de DKO.

6. Ds.K. *“Was het wonder dat wij op onze vraag de afwijkingen aan te tonen, geen antwoord kregen?”*

JMV. Ds. Boone schreef later over die ontmoeting met ds. Kersten: ‘Ik heb mijn toestand verklaard op grond onzer vaderen om bij de oude paden te blijven, oude psalmen, het ambtsgewaad en de gewoonten van Ds. Van Dijke.’ Boones antwoord was duidelijk: het ging niet over afwijkingen, maar over kerkprincipes.

7. Ds.K. *“Het ambtsgewaad (dwaas genoeg wordt bedoeld een steek en korte broek) is niet veranderd door de saamkoming van de kerken.”*

JMV. Het is onjuist om dat gewaad als ‘dwaas’ te bestempelen. Het had historische wortels. Allerlei betrokken en vooraanstaande predikanten, zoals ds. C. van den Oever, identificeerden zich als conservatief in de traditie van Dordt. Ook de voorzitter van de vereniging van 1869, ds. Wolter Alberts Kok, droeg het gewaad met verve. Maar de betekenis was na ong. 1875 weggesleten en ook ds. Boone had het principe losgelaten toen hij in 1904 de kruispredikant J.R. van Oordt in Terneuzen bevestigde. Die situatie bleef zo, totdat ds. Boone in 1907 de zuivere kerkprincipes weer op het netvlies kreeg en ontdekte dat het gewaad verbonden was met de principes van de afscheiding en met de noodkerken van Ledeboer, Van Dijke en Bakker.

8. Ds.K. *“En wat de Psalmen Datheni betreft, ds. Boone verklaarde als Praeses der Vergadering van 5 juni te Middelburg dat de Psalmberijming geen hinderpaal kan zijn. N.B. ds. Boone had reeds in een enkele onzer kerken nieuwe laten zingen.”*

JMV. Ds. Kersten verweet dat ds. Boone inconsequent was omdat hij in enkele kruisgemeenten had gepreekt, die allemaal uit 1773 zongen. Maar psalmzingen in bevriende kruiskerken heeft niets te maken met het vasthouden aan Datheen als grondslag van het eigen kerkverband. Hij had die psalmen in de kruiskerken in de berijming van Datheen voorgelezen.

Ds. Kersten was de stuwende kracht achter de vereniging van 1907

9. Ds.K. *“Waarom nu, zoo vroeg ik, heeft ds. Boone zich van ons losgescheurd.”*

JMV. Ds. Boone had zijn bezwaren duidelijk aangegeven. Hij had zich niet losgescheurd, want hij was nooit verenigd geweest.

10. Ds.K. *“Heeft iets anders dan de lust tot scheurmakerij hem gedreven, dan gewis was het vreeze voor orde en tucht.”*

JMV. Ds. Boone was een van de weinigen die bij de vereniging van 1907 geen kerkrechtelijke fouten maakte. Ds. Kersten en ds. Beversluis daarentegen stapelden fout op fout, met schrijnende gevolgen. Juist ds. Beversluis was een grote scheurmaker, want hij stuurde vijf gemeenten geen uitnodiging en scheurde die daarmee af van de gemeenten. Nooit eerder was er zo'n chaotische en onordelijke vereniging, waarin orde en tucht met voeten werden getreden.

11. Ds.K. *“Groener nog wordt 't mij als ds. Boone verklaart tot die scheurmakerij gekomen te zijn door te zien “op de strijd van ds. Ledeboer en ds. Van Dijke”. Waarover ging die strijd? Waarover begaven die mannen zich in de bres? Heeft 't iets te maken met het doen en laten van ds. Boone? Die mannen staan te hoog met hun heiligen ijver om een onwaardig gedrag als dat van ds. Boone goed te maken.”*

JMV. Ook deze beschuldiging is ongegrond, want het ging om dezelfde strijd en dezelfde kerkprincipes. Ledeboer was een paar jaar officieel verenigd met de Christelijke Afgescheiden Gemeenten. Dat blijkt duidelijk uit de notulen. Hij werd er in 1840 als predikant in opgenomen en direct in diverse commissies benoemd. Hij is na een bezoek aan ds. H.J. Budding begin 1843 afgehaakt vanwege hetzelfde kerkbegrip als Boone, de noodkerk. Hij schreef toen: 'Vleselijk begonnen, op mensen gesteund, God uit het oog en hart verloren! Menselijk gewerkt. Menigten bijeengeroepen! Besluiten genomen. Ouderlingen aangesteld! Alles buiten het Woord, zonder voorafgaand onderzoek, beproeving, vasten en bidden; zonder des Heeren mond naar behoren te raadplegen, en dus zonder God en zonder Zijn zegen.' Ds. Ledeboer heeft die stap pas in 1849 schriftelijk bevestigd. Zijn losmaking is in 1857 geaccepteerd, terwijl ds. Boone zich reglementair en in de bedenktijd had onttrokken aan slechts de intentie tot verenigen. Juist ds. Boone vertoonde 'heilige ijver' en bepaald geen 'onwaardig gedrag'. En van 'scheurmakerij' was geen sprake.

Waarom nu, zoo vraag ik, heeft ds. Boone zich van ons losgescheurd? Heeft iets anders dan de lust tot scheurmakerij hem gedreven, dan gewis was het vreeze voor orde en tucht.

Groener nog wordt 't mij als ds. Boone verklaart tot die scheurmakerij gekomen te zijn, te door te zien op den strijd van ds. Ledeboer en Van Dijke. Waarover ging die strijd? Waarover begaven die mannen zich in de bres? Heeft 't iets te maken met het doen en laten van ds. Boone? Die mannen staan te hoog om met hun heiligen ijver een onwaardig gedrag als dat van ds. Boone goed te maken.

2e. Is ds. Boone tot zijn goed (?) besluit gekomen door „de weifelende houding van de dienaren Beversluis en Van Oordt aan hem uit hun woord en geschrift openbaar gevoorden”.

Ds. Beversluis tot Maart '08 mijn collega te Rotterdam ging steeds met vasten tred; zijn geheele optreden was gekenmerkt door vastberadenheid. Z. Eerw. was uit het geslacht der IJzermans; en van ijzer was hij eer te vast dan weifelend. Zoo noodig zal ik dit bewijzen, in zake de „vereeniging”.

En Ds. v. Oordt wankelde evenmin. Alleen Z. Eerw. maakte bekend dat twee gemeenten in zijne Classe bezwaar hadden, waarvan hij oplossing begeerde. Ds.

12. Ds.K. *“Is ds. Boone tot zijn goed (?) besluit gekomen door de weigerende houding van de dienaren Beversluis en Van Oordt? Ds. Beversluis ging steeds met vasten tred; zijn gehele optreden was gekenmerkt door vastberadenheid. Z Eerw. was uit het geslacht der IJzermans; en van ijzer was hij eer te vast dan weifelend.”*

JMV. Ds. Boone had in de bewuste preek in Bruinisse gezegd, dat Beversluis bezwaren had uitgesproken ‘toen hij met den kerkenraad van Bolnes naar Rotterdam reed’. Hij noemde daarmee bron en plaats. Beversluis’ optreden, ook ter vergadering, was overigens meer dan gruwelijk. Zolang hij in de schijnwerpers stond, was hij ‘vastberaden’, maar die korte momenten waren er niet zoveel. Hij was vooral vastberaden als aartsleugenaar. Uit de bronnen blijken continue verschijnselen van onesthetisch en normoverschrijdend gedrag, van misleiding en vriendjespolitiek, van sterke afkeer van orthodox bevindelijke gemeenten en vooral van ds. Boone. Hij bedroog de vergaderingen over de aanwezigheid van zijn illegale strooman Remijn, nodigde vijf wettige Boone-gemeenten niet uit, loog over de afwezigheid ervan, liet een commissie vormen die afhakende kerkenraden tot verenigen moest dwingen en liet ds. Boone zogenaamd schorsen. Hij kende de verenigingsprocedure en het kerkrecht dus niet, en zette zijn verwerpelijke domineesleven gewoon voort. Het was een macht- en statusbelust man die zich van meelopers bediende, het morele kompas voortdurend kwijt was en maar bitter weinig interesse toonde voor het belang van zielen en een bijbels kerkelijk leven. Nog nooit was een kerkelijke vereniging, met name door zijn toedoen, zo schandelijk verlopen. Hij was incompetent de vergadering te leiden, want een voorzitter hoort absoluut betrouwbaar, deskundig en onpartijdig te zijn. Ds. Kersten kon hier trouwens geen kennis van hebben, want de predikanten kenden elkaar nauwelijks.

Ds. Beversluis misleidde de vergaderingen herhaaldelijk.

13. Ds.K. *“En ds. Van Oordt wankelde evenmin. Alleen Z. Eerw. maakte bekend dat twee gemeente in zijne classe bezwaar hadden, waarvan hij oplossing begeerde.”*

JMV. Ds. Van Oordt wankelde wél en had in de deputatenvergadering van 25 juli zelfs gesproken over ‘een menselijk samenplakken; we leefden in vrede naast elkander, waarom nu dat niet zoo gehouden?’ Zo staat het in de notulen. Hij wilde dus op dat moment niet meer verenigen.

14. Ds.K. *“Het recht eischt dat ds. Boone deze beschuldiging terugneemt.”*

JMV. Het recht, en bovenal Gods Woord, eisen dat de Gereformeerde Gemeenten (in Ned.) ds. Boones onterechte schorsing ongedaan maken, en ook deze beschuldigingen in *De Zeeuw* terugnemen.

Op 6 februari 2017 is officieel eerherstel gevraagd. In *de Saambinder* heeft ds. J. Schipper de zogenaamde schorsing echter nog eens bevestigd en in *de Wachter Sions* is het eerherstel doodgezwegen. Eerherstel verlenen vormt in de seculiere wereld en in liberale kerken geen probleem, maar in behoudende kringen wel degelijk. Eerherstel is een Bijbelse plicht en het is eerlijk tegenover de familie Boone, de OGG van Sint Philipsland en de Oud Gereformeerde Gemeenten in Nederland.

15. Ds.K. *“Ieder die wél denkt zal het uit het bovenstaande duidelijk zijn ‘de verklaring die ds. Boone gaf waarom hij niet was medegegaan met Vereniging van Ger. Gem. houdt geen steek. En daarmee blijft zijn afscheiden veroordeeld als scheurmakerij.”*

JMV. Ds. Boone legde goede en steekhoudende argumenten op tafel. Hij kon dat pas enkele dagen vóór de vereniging doen, omdat hij toen pas, middels de brief van Janse, weer op de hoogte was van de weggezakte ledeboeriaanse kerkprincipes. Hij had zich als enige predikant goed in de materie verdiept. Hij heeft zijn terugtreden tijdig en correct gemeld en kan absoluut geen scheurmaker worden genoemd.

16. Ds.K. *“Mijnheer de Redacteur, ik kan u verzekeren dat ds. Boone niet weet wat hij zegt ...”*

JMV. Ds. Boone wist heel goed wat hij zei en verwoordde zich correct. De grondslag, de kerkelijke grondslag, die vormde de diepste reden van Boones afzijdigheid. De afscheidingsprincipes van Ledeboer, van Franssen en van Boone stonden haaks op die van Kuyper, van Wagenaar en van Kersten. Boone benoemde in zijn tweede Verantwoording dat neocalvinisme, de nieuwe kerkelijke koers, met de woorden ‘verstand, letter en hoogmoed’ en ‘de geest des tijds’. Ledeboer gebruikte bij zijn verlaten van de Christelijke Afscheiden Gemeenten eveneens het woord hoogmoed: ‘Ik ben er door hoogmoed in een strik gevallen.’ Het kwam allemaal op hetzelfde neer, het waren dezelfde protesten als het ging over het aannemen van een nieuwe identiteit.

Ds. Boone hield vast aan de noodkerk

In het blaadje 'Mededeelingen van de Gereformeerde Gemeenten in Nederland' van 10 augustus 1944 schreef ds. Kersten opnieuw over ds. Boone.

17. Ds.K. "Ds. Boone gaf zelf, als hij in de Kruiskerken optrad, wel de nieuwe Psalmberijming van den kansel af, dus kon het hem althans geen onoverkomelijk bezwaar zijn, dat de Kruiskerken de nieuwe berijming zongen."

JMV. Ook hier dezelfde foute vergelijking. Psalmzingen in de kruiskerken heeft niets te maken met de psalmen als grondslag van de eigen kerken.

Conclusie

In ds. Kerstens ingezonden brief is sprake van meerdere onbehoorlijke uitdrukkingen, zoals: ds. Boone weet niet wat hij zegt; lust tot scheurmakerij; vreeze voor orde en tucht; onwaardig gedrag; dwaas genoeg; onnozele argument; 't recht eischt dat Ds. Boone deze beschuldigingen terugneemt; ieder die wel denkt ...

Het was beter geweest om eerst aan ds. Boone te vragen wat hij in Bruinisse werkelijk had gezegd. Dan zou hoor en wederhoor zijn toegepast en elkaars welzijn gezocht. Als ds. Kersten dan tóch de publiciteit had willen zoeken, had hij zich eerst terdege in de feiten, de geschiedenis en het kerkrecht moeten verdiepen, zodat hij verantwoord en beheerst had kunnen discussiëren op basis van argumenten en daaruit verantwoorde conclusies trekken.

Het is duidelijk, dat hij nu onvoorbereid en ongenueanceerd om zich heen sloeg. En dat de inhoud, de toonzetting en de disproportionele lengte van zijn grotendeels incorrecte brief ds. Boone ernstig hebben aangetast in eer en goede naam.

De vereniging vond plaats in de kerk aan de Rotterdamse Boezemsingel

Reacties ds. Boone

Ds. Boone was als persoon dusdanig ontwikkeld, dat hij - als enige - ontdekte dat:

- de *Bepalingen* tegen de oorspronkelijke kerkprincipes indruisten;
- de *Bepalingen*, en vooral artikel 13, tegen de afspraken ingingen;
- de aanvaarding van de *definitieve* Bepalingen de Vereniging pas tot stand bracht;
- zijn *schorsing* onrechtmatig was; hij trok zich er niets van aan.

Ds. Kersten en anderen gebruikten allerlei onverantwoorde argumenten tegen ds. Boone en kregen daarmee het publiek op de hand, maar die aantijgingen hinderden hem niet het minst. Vanuit zijn positie had forse kritiek op allerlei jarenlange misstanden voor de hand gelegen, maar een confrontatie op het scherp van de snede was niets voor hem. Hij zocht de kerkelijke luwte op en toonde zich

een meester in het bijbels incasseren van onrecht en tegenstand. Hij hoefde het niet voor zichzelf op te nemen en hij schreef: 'Nee, ik heb een ander plaatsje gekregen, waar ik wel eens naartoe kan.' Zijn inschikkelijkheid deed het kerkelijk leven nog gladjes verlopen, omdat hij alle intimiderende aanvallen, die hele en halve dreigementen, als met een stalen gezicht doorstond. Hij bracht in praktijk wat hij als reactie in *De Zeeuw* zette: *'Ik hoop bewaard te blijven om nooit mijn zaak te verdedigen voor de menschen; want een dienstknecht des Heeren moet niet twisten, maar vriendelijk zijn en de kwaden kunnen verdragen'* (2 Tim. 2:24).

Reactie van ds. Boone in *De Zeeuw*

Conclusies

In allerlei artikelen en herdenkingsboekjes komt er wel een punt, en meestal meerdere, waarop zo'n schrijver beweert dat de geweldige Vereniging voorspoedig verliep en het zo jammer en vooral zo onbegrijpelijk was, dat ds. Boone afhaakte vanwege achterhaalde bijzaken als psalmberijming en ambtskleding. In dat beeld is iemand goed of fout; het standaardverhaal over winnaars en één verliezer: Boone. Wie verenigde deed alles goed, wie niet verenigde deed alles fout; plaats voor de realiteit was er niet en komt er niet.

De Naam en de zaak des Heeren en het belang van de *Vereniging* werden door de bovengenoemde karikaturen beslist niet gediend. Ook bij andere chroniqueurs uit de Gereformeerde Gemeenten (in Nederland) was er weinig bereidheid om op basis van argumenten een eerlijk beeld te schetsen: het was vlek op vlek op de jas van Boone. We vinden het o.a. bij Vogelaar, Bel, Sturm, De Jongste, Scholten en Bolier (zie de commentaren op deze website). Terwijl de drie boeken van ds. M. Golverdingen bol staan met allerhande rampen, die aantonen dat de vereniging in werkelijkheid zo'n succes niet was.

Het is de verdienste van H.M. Stoppelenburg geweest om Boones Verantwoordingen te ontdekken en in 1966 uitvoerig te publiceren, maar genoemde schrijvers weigerden die argumenten eerlijk te verwerken. Het was makkelijker om de vereniging te blijven verheerlijken en ds. Boones motieven, ds. Kerstens beschuldigingen en ds. Beversluis' fouten en schandalen een stille dood te laten sterven in een diepe lade. Het is daarom moeilijk een predikant te vinden over wie zo'n vertekend beeld is ontstaan als over ds. Boone. De brief van ds. Kersten heeft aan die karikatuurvorming grotelijks bijgedragen.